Айзек АЗІМОВ

СМЕРТНА НІЧ

ЧАСТИНА ПЕРША

Їхня зустріч майже скидалася на зустріч випускників, і хоч радість не завітала на неї, але хто б міг сподіватися, що її потьмарить трагедія.

Едвард Тальяферро — щойно з Місяця, ноги ще не призвичаїлися до земного тяжіння — зустрічався зі своїми колишніми однокурсниками у номері Стенлі Каунаса. Каунас запопадливо підвівся йому назустріч. Натомість Баттерслі Райджер залишився сидіти і лише кивнув.

Тальяферро обережно опустив у крісло своє огрядне тіло, добре відчуваючи його нестандартну вагу. Він ледь поморщився, його повні губи, обрамлені вусами, бородою на підборідді і на щоках, скривилися.

Сьогодні, за більш офіційних обставин, вони вже бачилися й тільки тепер, нарешті опинилися свої між своїми.

— І треба ж, щоб отак збіглося? — сказав Тальяферро. — Ми вперше зустрічаємося після випуску.

У Райджера сіпнувся ніс. Його зламали якраз перед самим випуском, і диплом доктора астрономії Райджер отримував з пов'язкою, яка спотворювала його обличчя.

— Хтось замовив хоча б шампанського? Або ще там чогось? — роздратовано запитав він.

— Облиш! — відгукнувся Тальяферро. — На першому в історії міжпланетному Симпозіумі астрономів нема місця для похмурості. Та ще й серед друзів.

— Це все через Землю. Щось я недобре почуваюся на ній. Ніяк не звикну, — несподівано озвався Каунас. Він труснув головою, але виразу пригніченості не міг струсити. Той вираз залишився на його обличчі.

— Розумію тебе, — підтримав Тальяферро. — Я такий важкий. На вагу йдуть всі мої сили. Але тобі, Каунасе, поталанило більше, бо на Меркурії сила тяжіння все таки 0,4 земної. А на Місяці лише 0,16. — Він випередив Райджера,

— Мандел дозволить виступити так, як я захочу. Можете бути певні. Я виступлю. Без попередження. Моя доповідь пролунає, як вибух бомби. А коли я викладу основне рівняння, то воно рознесе Симпозіум. Всі кинуться по своїх лабораторіях перевіряти мої ідеї та конструювати прилади. І всі пересвідчаться в реальності методу. В моїй лабораторії я примусив живу мишу зникнути в одному місці і з'явитися там, де було потрібно. На очах у Мандела.

Вільєрс подивився на них, пропікаючи поглядом обличчя за обличчям.

— Ви що, не вірите мені?

— Якщо ти уникаєш розголосу, — сказав Райджер, — то навіщо розповів нам?

— Ви — зовсім інша річ. Ви мої друзі, мої однокурсники. Ви подалися в космос і забули про мене.

— Вибір від нас не залежав, — тонким високим голосом заперечив Каунас.

Вільєрс і бровою не повів.

— Тому я хочу, щоб ви тепер знали: зроблене з мишею можна буде зробити і з людиною. Якщо я перемістив якусь річ на десять футів у лабораторії, то я переміщу її на мільйони миль у космосі. Я побуваю на Місяці, і на Меркурії, і на Церері, і взагалі скрізь, де захочу. Я дожену вас всіх і перевершу. І я, просто вчителюючи і розробляючи теорію, вже посунув астрономію набагато далі вперед, ніж ви разом з усіма вашими обсерваторіями, телескопами, камерами і космічними кораблями.

— Ну що ж, — озвався Тальяферро, — я радий. Сил тобі і здоров'я. Даси мені глянути на копію доповіді?

— О ні! — відрізав Вільєрс і міцно притис руки до грудей, ніби він тримав там уявні аркуші і затуляв їх від сторонніх очей. — Чекайте, як і всі інші. Є лише один примірник, і ніхто не побачить його, аж поки я не виступлю. Ніхто! Навіть Мандел!

— Лише один примірник? — здивувався Тальяферро. — А якщо ти загубиш його...

— Не загублю. А коли й так, то я тримаю усе в голові.

— А якщо ти... — Тальяферро ледь не вимовив "помреш", але схаменувся; натомість після майже невловимої паузи докінчив:
— ...маєш розум, то принаймні знімеш сканером копію. Бодай про всяк випадок.

— Ні, — затявся Вільєрс. — Ви почуєте все післязавтра. Побачите, як обрії людства одним помахом розсунуться до нечуваних розмірів.

І він знову обвів їх пильним поглядом.

— Десять років... — повільно проказав він і коротко розпрощався: — Бувайте!

— Він таки божевільний! — скипів Райджер, дивлячись на двері так, ніби Вільєрс усе ще стояв перед ними.

— Ти гадаєш? — замислено мовив Тальяферро. — Припускаю, що й так, тільки дещо своєрідно. Він ненавидить нас ні за що ні про що. Та ще й до того навіть не хоче відсканувати доповіді, хоч про всяк випадок...

Кажучи це, Тальяферро крутив у пальцях свій власний малий сканер. Це був непоказний на вигляд циліндрик нейтрального кольору, трохи грубший і трохи коротший за звичайний олівець. В останні роки сканер став неодмінним атрибутом ученого більшою мірою, ніж стетоскоп — лікаря, або ж мікрокалькулятор — статистика. Сканер звичайно носили в кишені піджака, деколи закріплювали на рукаві, закладали за вухо або ж просто розгойдували ним на шнурочку.

Інколи Тальяферро, в свої більш філософічні хвилини, дивувався, як це дослідники минулої доби марудилися над виписками з літератури або ж підшивали повноформатні копії. Таке марнотратство!

Тепер досить лише провести по чомусь надрукованому або написаному, щоб отримати мікронегатив і проявити його при слушній нагоді. Тальяферро вже відзняв своїм сканером тези всіх доповідей та повідомлень, включених у програмний буклет Симпозіуму. Він не сумнівався, що його колеги зробили так само.

— За будь-яких обставин не зробити копії є чистим безумством, — закінчив свою думку Тальяферро.

— Клянуся Космосом! — гарячкував Райджер. — Нема там ніякої доповіді. Ніякого відкриття. Щоб похизуватися перед будь-ким із нас, він ще і не таке збреше.

— Тоді що ж він робитиме післязавтра? — запитав Каунас.

— Звідки я знаю? Це ж божевільний!

Тальяферро далі бавився своїм сканером і знічев'я розмірковував, чи не витягти і не проявити деякі стрічки, яких уже понабиралося в нутрощах сканера. Вирішив відкласти на потім.

— Не треба недооцінювати Вільєрса, — докинув він. — У нього світла голова.

— Може, й була світлою десять років тому. Тепер він просто схиблений, — не здавався Райджер. — Краще облишмо про нього.

І Райджер заговорив про інше. Гучно, ніби самою тільки силою свого голосу хотів прогнати думку про Вільєрса і все з ним пов'язане, він почав розповідати про Цереру і про свою роботу — радіокартографію Молочного Шляху новими радіотелескопами, здатними досліджувати навіть окремі зірки.

Каунас слухав, кивав коли-не-коли головою, а потім сам приєднався до розмови, повідомивши про рентгенівське випромінювання у сонячних плямах, а також про свою статтю, що якраз лежала у видавництві і стосувалася асоціативності протонних бур з гігантськими протуберанцями на поверхні Сонця.

Тальяферро переважно відмовчувався. Робота на Місяці не була такою аж показною. Оперативну інформацію про довготривалі прогнози погоди на основі прямих спостережень приземних звужень потоків не порівняєш з радіотелескопами і протонними бурями.

До того ж у нього з думки не йшов Вільєрс. Той справді мав світлу голову, і всі вони це знали. Навіть Райджер, попри всю свою

войовничість, не міг не відчувати, що коли передача маси взагалі можлива, то її відкриття було під силу тільки Вільєрсові.

Їхня розмова про свою роботу хоч-не-хоч зводилася до визнання того, що ніхто з них не домігся нічого вагомого. Тальяферро, який стежив за науковою літературою, це було і так відомо. Його власні праці належали до найскромніших. Та й колеги не стали авторами чогось такого аж надто визначного.

Ніхто з них — якщо дивитися правді у вічі — не зміг струсонути Космосом. Грандіозні мрії студентських років так і не збулися, нічого тут не вдієш. Вони стали компетентними виконавцями, цього ніхто не заперечить. Але, на жаль, не більше. І вони це розуміли.

А Вільєрс досяг більшого. Вони це також розуміли. Власне, усвідомленням цього, а також усвідомленням якоїсь підсвідомої провини перед ним живився їхній антагонізм.

Тальяферро було якось не по собі, що Вільєрс, незважаючи ні на що, таки доможеться більшого. Інші мали б міркувати так само, і власна посередність могла швидко стати нестерпною. Доповідь про передачу маси, мабуть, таки відбудеться, і Вільєрс відразу стане славетним, що йому, очевидно, завжди судилося, а його однокурсників з усіма їхніми досягненнями забудуть. На їхню долю випаде лише приєднатися до аплодисментів із залу.

Тальяферро усвідомлював, що ці думки навіяні заздрістю та досадою, він їх соромився, проте вдіяти зі своїми почуттями не міг нічого.

Розмова завмерла, і Каунас, ховаючи погляд, запропонував:

— Слухайте, а чому б нам не завітати у номер до старого Вільєрса?

Крізь сказане проглядала така нещира сердечність, така непереконлива спроба удати невимушений тон, що він поквапливо додав:

— Негоже, щоб залишилось погане враження... без потреби...

Тальяферро подумав: він хоче з'ясувати реальність методу передачі маси. Сподівається, що то лише виявиться маячнею божевільного, і тоді спокійно засне.

Але самого Тальяферро це теж цікавило, тому він не заперечував. Навіть Райджер награно знизав плечима і погодився:

— Хай йому біс, чом би й ні?

Годинник показував за кілька хвилин одинадцяту.

Тальяферро розбудив настирливий дзвінок у двері. У темряві він звівся на лікоть, відчуваючи виразне роздратування. Годинник на стелі м'яким світінням показував за кілька хвилин четверту.

— Хто там? — гукнув він.

У відповідь знову пролунав дзвінок короткими настирливими спазмами.

Сиплючи під ніс чортами, Тальяферро накинув на себе халат. Він відчинив двері і примружився від коридорного світла. Він упізнав чоловіка, який частенько дивився на нього з тримірників.

— Мене звати Х'юберт Мандел, — все ж відрекомендувався нічний гість різким шепотом.

— Слухаю вас, — відповів Тальяферро. Ім'я Мандела було відомим серед астрономів. Досить видатний, щоб посідати чільне керівне місце у Всесвітньому Астрономічному Бюро, досить активний, щоб стати головою Комісії з Астронавтики тут, на Симпозіумі.

Раптом Тальяферро спало на думку, що саме Мандела назвав Вільєрс очевидцем демонстрації свого методу передачі маси. Згадка про Вільєрса розвіяла рештки сонливості.

— Доктор Едвард Тальяферро? — поцікавився Мандел.

— Так, це я.

— Прошу одягнутися і йти за мною. Справа дуже важлива. Йдеться про нашого спільного знайомого.

— Доктора Вільєрса?

Очі Мандела ледь блиснули. Його брови і вії були настільки світлі, що надавали тим очам відкритого, незахищеного вигляду. Він мав тонке шовковисте волосся, виглядав років на п'ятдесят.

— Чому ви назвали Вільєрса? — запитав він.

— Він згадував вас учора ввечері. Інших спільних знайомих я не пригадую.

Мандел кивнув, зачекав, поки Тальяферро закінчить одягатися, потім повернувся й пішов попереду. Райджер та Каунас уже чекали їх у номері поверхом вище, над номером Тальяферро. Очі Каунаса були червоні й занепокоєні. Райджер палив нервовими затяжками.

— Ми знову разом. Продовжимо нашу зустріч? — почав було Тальяферро, але його ніхто не підтримав, слова повисли у порожнечі.

Він сів, і всі троє запитливо перезирнулися. Райджер знизав плечима.

Мандел міряв кроками кімнату, тримаючи руки в кишенях.

— Даруйте, панове, — врешті озвався він, — що потурбував вас у таку пору, і я дякую вам за виявлене розуміння. Вимагатиметься ще більшого. Наш друг Ромеро Вільєрс помер. Десь із годину тому його тіло забрали з готелю. Лікарі констатували параліч серця.

Запала приголомшлива тиша. Райджерова сигарета завмерла на півдорозі до губів, а потім повільно опустилася, так і не завершивши своєї мандрівки.

— Бідолаха, — вихопилось у Тальяферро.

— Це жахливо, — хрипко прошепотів Каунас. — Вільєрс був... — йому забракло голосу.

Райджер пересмикнув плечима.

— У нього ж було хворе серце. Чим тут зарадиш?

— Все так, крім однієї дрібнички, — спокійно поправив Мандел. — Повернення.

— Що ви маєте на увазі? — гостро запитав Райджер.

Мандел не відповів, запитавши натомість:

— Коли ви троє бачили його востаннє?

— Минулого вечора, — озвався Тальяферро. — У нас якраз випала зустріч випускників. Ми зібралися разом уперше за десять років. Приємною зустріч не назвеш, шкодую, що змушений так казати, але Вільєрс вважав, що має якусь причину гніватися на нас, і він цього не приховував.

— Це сталося... коли?

— Першого разу близько дев'ятої.

— Першого разу?

— Ми бачилися з ним пізніше іще раз.

— Вільєрс пішов від нас розлючений, — на обличчі Каунаса проступала стривоженість, — і ми не могли його залишити в такому стані. Хотіли порозумітися. Колись ми таки були друзями. Тому пішли до нього в номер і...

— Ви всі були в його номері? — вхопився Мандел за останню фразу.

— Так, — здивовано відповів Каунас.

— Коли приблизно?

— Здається, біля одинадцятої. — Він запитливо глянув на інших. Тальяферро ствердно кивнув.

— А скільки ви там пробули?

— Дві хвилини, — втрутився Райджер. — Вільєрс вигнав нас, сказавши, начебто ми прийшли по його доповідь. — Він помовчав, ніби очікуючи, що Мандел поцікавиться, про яку доповідь ідеться, але той мовчав, і Райджер вів далі: — Гадаю, що він тримав її під подушкою. Принаймні він лежав грудьми на подушці, коли кричав, щоб ми забиралися геть.

— Може, саме тоді він умирав, — знесиленим шепотом висловив припущення Каунас.

— Не тоді, — різко заперечив Мандел. — Отже, всі ви, мабуть, залишили там відбитки пальців.

— Можливо, — в тон йому почав Тальяферро. Частина беззастережної пошани до Мандела почала поступатися місцем роздратованості. Все ж таки четверта година ранку, хай там Мандел чи хто інший. І Тальяферро запитав, не міняючи тону: — Ну а тепер скажіть, про що взагалі йдеться?

— Гаразд, панове, — правив своєї Мандел. — Із смертю Вільєрса пов'язано дещо більше, ніж сам факт смерті. Доповідь Вільєрса, віддруковану, наскільки мені відомо, у єдиному примірнику, засунуто в попільничку-дезінтегратор, і від неї лишилося кілька клаптиків. Я не читав і навіть ніколи не бачив доповіді, але досить обізнаний у суті справи, щоб у разі потреби заприсягтися в суді: рештки недознищеного в дезінтеграторі паперу є рештками доповіді, яку Вільєрс підготував до виступу на Симпозіумі. Ви ніби маєте якісь сумніви, докторе Райджер?

Райджер кисло осміхнувся.

— Сумніваюся, що Вільєрс мав намір виступити. Якщо ви цікавитеся моєю думкою, сер, то це був звичайнісінький маніяк. Довгих десять років він був в'язнем Землі, і тому вифантазував собі можливість втечі за допомогою передачі маси у просторі. Можливо, тільки це і підтримувало

його життя. Зліпив якусь модель, щоб інсценізувати демонстрацію. Я не стверджую, що мало місце умисне шахрайство. Ні, мабуть, він був божевільно щирий щирістю божевільного. А вчорашнього вечора настала кульмінація. Він прийшов до нас у номер — він ненавидів нас за те, що ми мали змогу літати за межі Землі, — і влаштував собі уявний тріумф над нами. Думкою про це він тільки і жив усі останні десять років. Може, розмова з нами і стала тим струсом, що певною мірою повернув до нього здоровий глузд. Він усвідомив, що не зможе виступити на Симпозіумі, бо просто ні з чим виступати. Тому і спалив доповідь, а хворе серце не витримало. Куди вже може бути гірше.

Мандел слухав астронома з Церери з виразом гострого осуду на обличчі.

— Звучить дуже логічно, докторе Райджер, але зовсім не відповідає дійсності, — почав він. — Мене не так легко, як ви собі гадаєте, обдурити якимось шахрайським експериментом. А тепер, за даними реєстрації учасників Симпозіуму, які я змушений був переглянути поспіхом, ви всі троє були однокурсниками Вільєрса. Це справді так?

Вони ствердно кивнули.

— А на Симпозіумі є ще хтось із вашого випуску?

— Ні, — відповів Каунас. — Того року тільки нас четверо кваліфікували на докторат з астрономії. Власне кажучи, Вільєрс теж мав захищатись, якби...

— Я все зрозумів, — перебив його Мандел. — Гаразд, у такому випадку хтось із вас трьох ще раз відвідав Вільєрса в його номері десь опівночі.

Запала коротка мовчанка.

— Не я, — врешті холодно озвався Райджер.

Каунас, сидячи з широко розплющеними очима, заперечливо похитав головою.

— На що ви натякаєте? — запитав Тальяферро.

— Один з вас приходив до Вільєрса опівночі й просив дати доповідь, щоб прочитати її. Не можу судити про справжню причину відвідин. А цілком імовірно, що з умисним наміром довести Вільєрса до інфаркту. І коли Вільєрс конав, то злочинець, якщо я можу так його назвати, почав діяти. Він вихопив доповідь, яка, хотів би додати, можливо, лежала під подушкою, і скопіював її сканером. Саму доповідь він потім знищив у дезінтеграторі, але через поспіх не до кінця.

— Звідки вам усе це відомо? — не втерпів Райджер. — Ви були очевидцем?

— Майже, — відказав Мандел. — Вільєрс не помер після першого нападу. Коли злочинець вийшов, він ще спромігся дотягтися до телефону і подзвонити в мій номер. Прохрипів кілька фраз, достатніх, щоб з'ясувати, що скоїлося. На жаль, в номері мене не було — затримався допізна на засіданні. Однак магнітофонний секретар усе записав. Повертаючись додому чи в кабінет, я завжди прослуховую записи. Канцелярська звичка. Я одразу ж подзвонив до Вільєрса. Він був уже мертвий.

— Отже, — знову вихопився Райджер, — Вільєрс назвав злочинця?

— Не назвав. Може, й називав, але нерозбірливо. Проте одне слово прозвучало виразно — "однокурсник".

Тальяферро відстібнув у внутрішній кишені свій сканер і простяг його Манделу.

— Коли маєте бажання проявити плівку з мого сканера, то, будь ласка, — спокійно запропонував він. — Переконаєтесь, що доповіді Вільєрса там нема.

Каунас поспішив зробити те саме. Райджер, насупившись, приєднався до них.

Мандел узяв всі три сканери і сухо промовив:

— Очевидно, той з вас, хто скоїв це, уже подбав про частину плівки з доповіддю. Проте...

Тальяферро підняв брови.

— Можете обшукати мене особисто і мій номер.

Але тут озвався Райджер, з якого не сходив насуплений вигляд:

— Постривайте хвилиночку, одну, достобіса, хвилиночку. Чого це ви взяли на себе роль поліції?

— А вам дуже треба поліції? — Мандел пильно поглянув на нього. — Вам хочеться скандалу і звинувачення у вбивстві? Ви хочете зганьбити Симпозіум і кинути астрономію та астрономів на святкову поживу всій пресі Системи? Смерть Вільєрса цілком могла бути непередбаченою випадковістю. Він справді мав хворе серце. Той з вас, хто приходив, так само міг діяти під впливом моменту. Тобто злочин може бути і неумисним. Якщо винний віддасть негатив, то багатьох неприємностей можна уникнути.

— Навіть злочинцеві? — здивувався Тальяферро.

Мандел знизав плечима.

— Деякі неприємності будуть. Безкарності я не обіцяю. Але й у найгіршому разі це не буде все ж публічна ганьба й довічне ув'язнення, можливі при втручанні поліції.

Запанувала тиша.

— Це стосується одного з вас трьох, — нагадав Мандел.

Знову мовчанка.

Мандел вів далі:

— Гадаю, що можу пояснити хід думок винуватця. Доповідь знищено. Тільки ми четверо знаємо про передачу маси, і тільки я один залишаюся живим свідком експерименту. До того ж ви знаєте про нього тільки зі слів Вільєрса, які могли бути й маячнею божевільного. Отже, коли Вільєрс помер, а доповідь знищена, буде легко повірити у версію доктора Райджера, що, мовляв, ніякої передачі маси не було й бути не може. Мине рік чи два, і наш злочинець, маючи на руках матеріали Вільєрса, почне мало-помалу використовувати їх, ставити досліди, публікувати обережні статті, зрештою, його визнають законним безперечним винахідником з усіма належними йому і славою, і грошима. Навіть його однокурсники нічого б не запідозрили. Щонайбільше вони гадатимуть, що давноминула справа з Вільєрсом наштовхнула його на початок дослідницької роботи в цій галузі. Та й тільки. — Мандел поволі обвів пронизливим поглядом обличчя присутніх. — Але тепер нічого не вийде. Кожен із вас, хто виткнеться з передачею маси, викриє себе як злочинець. Я бачив демонстрацію і можу засвідчити реальність методу. Нарешті, я знаю, що один з вас має копію доповіді Вільєрса. Вам її використати вже не вдасться. Тому ще раз пропоную віддати її.

Знову ніякої відповіді.

Мандел рушив до дверей, але на півдорозі затримався.

— Буду вельми зобов'язаний, якщо ви тут дочекаєтеся мого приходу. Я не баритимусь. Сподіваюся, що винуватець використає цю паузу і добре зважить. Коли він боїться, що зізнання позбавить його роботи в астрономії, то нехай затямить: зустріч з поліцією позбавить його свободи і, крім того, — коштуватиме Психічного Зондування. — Він зважував у руці три сканери, на його похмурому обличчі проступали сліди безсонної ночі. — Я тільки проявлю ось ці плівки.

Каунас спробував усміхнутися.

— А що, як ми захочемо відлучитися під час вашої відсутності?

— Спробувати має причину лише один з вас, — відказав Мандел. — Гадаю, що можу покластися на двох непричетних, які пильнуватимуть третього, хоча б заради їхніх власних інтересів.

І він вийшов.

Була вже п'ята година ранку. Райджер обурено глянув на свій годинник.

— До біса це все! Я хочу спати.

— Можемо подрімати тут, — філософськи запропонував Тальяферро. — Чи хтось має намір зізнатися?

У відповідь Каунас відвів погляд, а Райджерова губа полізла вгору.

— І я теж не маю. — Тальяферро приплющив очі, прихилив свою масивну голову до спинки крісла і втомленим голосом вів далі: — Там, на Місяці, зараз період затишшя. Ніч у нас триває два тижні, і тоді роботи-роботи. Потім знову два тижні Сонця, спостереження припиняються, самі розрахунки, кореляції, а потім нескінченні балачки. Важка пора, не

люблю її. Коли б там було більше жінок і коли б я міг улаштувати щось постійне...

Потім Каунас майже пошепки розповідав про те, що до цього часу на Меркурії неможливо спостерігати повний диск Сонця, бо частина його за лінією горизонту, не в зоні видимості телескопа. Але незабаром прокладуть ще дві милі траси для Обсерваторії... щоб усе разом перемістити, розумієте... потрібні страшенні зусилля, безпосередньо використають сонячну енергію... може, вдасться. Мало б вийти.

Навіть Райджер, наслухавшись притишеного гомону їхніх голосів, зволив розповісти дещо про Цереру. Там завдає труднощів двогодинний період обертання, тобто зірки проносяться по небу в дванадцять разів швидше, ніж на земному небі. І тому мережа з трьох світлоскопів, трьох радіотелескопів і потрійно всього іншого перехоплює поле астрономічного спостереження від однієї станції до іншої, а воно просто пролітає над станціями.

— А чи не краще розташуватися на одному з полюсів? — подав ідею Каунас.

— Ти міркуєш категоріями Меркурія і Сонця, — нетерпляче заперечив Райджер. — Навіть на полюсах небо все одно скручується, а половини його ніколи не буде видно. Ось якби Церера була звернена до Сонця одним боком, як твій Меркурій, ми постійно бачили б нічне небо, а зірки повільно проходили б по ньому один раз за три роки.

Небо повільно ясніло, надходив світанок.

Тальяферро майже засинав, але половиною свідомості твердо контролював себе. Він нізащо не заснув би, коли не сплять інші. Кожен з нас, думав він, б'ється над думкою: хто? хто? За винятком самого винуватця, звичайно.

Очі Тальяферро відразу розплющилися, тільки-но повернувся Мандел. Небо у вікні ставало щораз голубішим. Тальяферро чомусь тішило, що вікно зачинене. Готель, як водиться, мав кондиціонер, але земляни любили відчиняти вікна у теплу пору року, все ще піддаючись ілюзії, що дихають свіжим повітрям… А Тальяферро, у чию свідомість перебування на Місяці міцно вбило уявлення про вакуум, на саму думку про відчинене вікно здригався, холонучи всередині від страху.

— Чи надумав хто сказати що-небудь? — запитав Мандел.

Вони дивились на нього, не відводячи поглядів. Райджер заперечливо похитав головою.

— Я проявив плівки з ваших сканерів, панове, — сказав Мандел, — і переглянув їх. — Він кинув сканери і проявлені плівки на ліжко. — Там нічого нема! Боюся, що завдав вам клопотів із сортуванням. Прошу вибачити. Але проблема зниклої плівки все ще не з'ясована.

— Якщо вона взагалі існує, — докинув Райджер і страхітливо позіхнув.

— Тому я запропонував би, панове, — сказав Мандел, — зайти в номер Вільєрса.

— Навіщо? — Каунас мав спантеличений вигляд.

— Це що, психологічний тест? — запитав Тальяферро. — Привести злочинця на місце злочину, щоб докори сумління вирвали з нього зізнання?

— Причина не така мелодраматична, — відказав Мандел. — Я сподіваюся, що двоє непричетних допоможуть мені знайти сховану плівку з доповіддю Вільєрса.

— Ви гадаєте, що вона там? — з викликом запитав Райджер.

— Можливо. Ми просто почнемо звідти. Далі можемо обшукати кожен з ваших номерів. Симпозіум з астронавтики розпочнеться завтра не раніше, як о десятій ранку. Часу в нас доволі.

— А якщо це нічого не дасть?

— Тоді, мабуть, доведеться вдатися до поліції.

Вони боязко ввійшли у номер Вільєрса. Райджер почервонів, Каунас зблід. Тальяферро намагався здаватися спокійним.

Вчора увечері вони були в цьому залитому штучним світлом номері, де розлючений і скуйовджений Вільєрс, вп'явшись руками у подушку і спопеляючи їх поглядом, звелів забиратися їм геть. Тепер тут над усім повисла невидима тінь смерті.

Мандел почав мудрувати з віконним поляризатором, щоб впустити більше світла, але крутнув понад міру, і вранішнє сонце затопило кімнату.

Каунас рвучко затулив очі долонею і пронизливо зойкнув:

— Сонце!

Від зойку в усіх мороз пішов поза шкірою.

Обличчя Каунаса спотворив такий жах, наче це на його Меркурії Сонце сліпуче вдарило по очах.

Тельяферро згадав про свою власну реакцію на ймовірність опинитися просто неба і скреготнув зубами. Десять років поза межами Землі скалічили їх усіх.

Каунас кинувся до вікна, гарячково намацуючи пальцями маховичок поляризатора, і лише тоді залпом видихнув.

Мандел наблизився до нього і став збоку.

— Що трапилось?

Підійшли і двоє інших.

Внизу аж до самого обрію зламами каменю і цегли лежало місто, скупане світанковим сонцем; тіні простяглися в напрямку до них. Тальяферро швидко окинув увесь краєвид занепокоєним поглядом.

Каунас, чиї груди, здавалося, стислися до тієї межі, за якою він уже не міг видобути з себе жодного звуку, прикипів до чогось очима. Там, на бетонному карнизі із тріщинки на місці якогось дефекту стирчав хвостик молочно-білої плівки завдовжки з дюйм, освітлений першими променями ранкового Сонця.

Мандел, щось люто вигукнувши, розчинив вікно і схопив плівку. Він затулив її складеною човником долонею, пронизуючи присутніх поглядом палаючих почервонілих очей.

— Зачекайте тут! — уривчасто кинув він.

Заперечити не наважився ніхто. Коли за Манделем зачинилися двері, вони ошелешено втупилися один в одного.

Мандел повернувся хвилин за двадцять. Спокійним голосом (голосом, який принаймні справляв враження спокійного, мабуть, лише тому, що його власник задалеко перейшов межу шаленства) він повідомив:

— Кінчик, запханий у щілину, не зовсім засвічений. Я зміг розібрати кілька слів. Це була доповідь Вільєрса. Решта її пропала, не вдасться врятувати нічого. Все загинуло.

— Що ж далі? — запитав Тальяферро.

Мандел стомлено знизав плечима.

— Тепер мені все байдуже. Передача маси у просторі втрачена, аж поки хтось, настільки ж обдарований, як Вільєрс, розробить її знов. Я працюватиму над цим, проте я не надто тішу себе ілюзіями щодо своїх можливостей. Мені здається, що тепер, коли все загинуло, немає сенсу шукати винного серед вас. Хіба не все одно? — Все Манделове тіло, здавалося, надломилося і осіло з відчаю.

Проте голос Тальяферро пролунав твердо:

— А тепер постривайте! У ваших очах будь-хто з нас трьох міг вчинити злочин. Я, наприклад. Ви досить видатна людина в своїй галузі, а у вас ніколи не знайдеться доброго слова про мене. Може виникнути загальна думка, що я нездара, якщо не гірше. Я не маю бажання ставати жертвою підозри. Давайте доведемо справу до кінця.

— На жаль, я не детектив, — втомлено проказав Мандел.

— Тоді, хай йому, викликаємо поліцію!

— Хвилиночку, Тале, — втрутився у розмову Райджер. — Чи не хочеш ти натякнути, що винен я?

— Я лише сказав, що моє сумління чисте.

У Каунаса прорізався голос, в якому вчувався переляк:

— Це означатиме для нас Психічний Зонд. Може статися розумова травма.

Мандел підніс обидві руки високо вгору:

— Панове! Панове! Даруйте! Є одна можливість обійтися без поліції, і ви маєте рацію, докторе Тальяферро, — було б несправедливо щодо невинних залишити справу, не з'ясувавши її до кінця.

Всі троє, більшою чи меншою мірою відчуваючи ворожість, повернулися до Мандела.

— Що ви пропонуєте? — запитав Райджер.

— У мене є приятель на ім'я Венделл Ерт. Чули ви про нього чи ні, але, може, мені пощастить умовити його зустрітися з нами увечері.

— А коли пощастить? — поцікавився Тальяферро, — Що нам це дасть?

— Він досить дивна людина, — вагаючись вів далі Мандел, — навіть дуже дивна. І дуже, в певному розумінні, обдарована. Раніше його допомогою уже користувалася поліція, і я сподіваюся, він зможе допомогти нам.

ЧАСТИНА ДРУГА

Едвард Тальяферро, розглядаючи вітальню та її господаря, не міг стримати величезного подиву. Здавалося, що і вона, і він існують в

ізоляції, ніби закуток незбагненного світу. Земні звуки не долинали у це оббите м'якою повстю безвіконне кубелечко. Земні світло й повітря тут були витіснені штучним освітленням та кондиціонером.

Вітальня була простора, але тьмяна і захаращена. Вони ледве знайшли де ступити, щоб дістатися до канапи, на якій збоку жужмом лежали недбало згорнуті фільмокопії книжок.

Власник вітальні був кремезний і округлий, з великим круглим обличчям. Він сновигав по кімнаті на куцих ногах, під час розмови увесь час кивав головою, від чого окуляри з грубими скельцями мало не злітали з майже непомітного ґудзика, що правив йому за носа. Його ледь витрішкуваті оченята з важкими повіками з короткозорою доброзичливістю зиркали на них, поки він умощувався у кріслі за секретером, над яким звисав єдиний в кімнаті яскравий світильник.

— Дуже радий, панове, що ви завітали. Даруйте, даруйте за розгардіяш у вітальні, — він зробив промовистий жест рукою із короткими, схожими на обрубки пальцями. — Я саме укладаю каталог речей, що стосуються екстратерології. У мене вже їх назбиралося чимало. Просто жахлива робота. Ось, наприклад...

Він вихилився з крісла і зарився в купу предметів біля секретера, потім виринув звідти з димчасто-сірим напівпрозорим предметом грубої циліндричної форми.

— Ось, — сказав він, — предмет Каллістанської цивілізації, що може бути реліктом розумних негуманоїдних формацій. Ще не з'ясовано остаточно. Не більше десятка було знайдено, але з відомих мені цей екземпляр найдосконаліший.

Господар так жбурнув його назад, що Тальяферро мало не підскочив з несподіванки. Опецькуватий чоловічок глянув у бік Тальяферро і заспокоїв його:

— Не лякайтеся, він не крихкий. — Потім чоловічок знову вмостився у кріслі, тісно сплів коротенькі пальці у себе на череві, і його руки почали повільно підійматися й опускатися у ритмі дихання. — Отже, чим я можу прислужитися?

Поки Мандел викладав суть справи, Тальяферро поринув у міркування. Саме так, нещодавно якийсь Венделл Ерт випустив книжку під назвою "Порівняльна характеристика еволюційних процесів на водно-кисневих планетах". Звичайно, то був інший Венделл Ерт. Однак Тальяферро не стерпів і запитав:

— Докторе Ерт, чи не ви є автором "Порівняльної характеристики еволюційних процесів"?

Блаженна усмішка розпливлася по обличчю Ерта.

— Ви читали?

— Ні, ще не встиг, але...

Обличчя Ерта враз набрало осудливого виразу.

— Тоді ви просто мусите. Тут-таки. Ось, у мене є примірник...

Він хотів було знову покинути крісло, але Мандел зразу ж крикнув:

— Постривай, Ерте, насамперед головне! У нас дуже серйозна справа.

Він майже силоміць втиснув Ерта назад у крісло й почав скоромовкою розповідати, наче боявся, аби щось стороннє не перебило знову. Всю історію він викладав на диво небагатослівно.

Слухаючи, Ерт повільно багровів. Він схопився обіруч за свої окуляри і підсунув їх вище до перенісся.

— Передача маси у просторі! — враз вигукнув він.

— Я бачив її на власні очі, — сказав Мандел.

— І ніколи не казав мені!

— Я заприсягнув мовчати. Винахідник був... дещо своєрідний. Я вже пояснював.

Ерт гримнув по секретеру.

— Як ти, Манделе, міг дозволити, щоб такий винахід залишався власністю ексцентричної особи? Знання у нього в разі потреби слід було відібрати Психічним Зондом.

— Це його вбило б, — запротестував Мандел.

Але Ерт уже ні на що не зважав. Він хитався взад-вперед, міцно притиснувши руки до щік.

— Передача маси! Єдиний порядний спосіб, яким повинна подорожувати цивілізована людина. Єдиний можливий спосіб. Єдино мислимий спосіб. Якби я тільки знав! Якби я міг бути там! Але ж цей готель аж за тридцять миль звідси.

Райджер, який слухав, не приховуючи роздратованості на своєму обличчі, нарешті не витримав:

— Наскільки мені відомо, звідси є пряме сполучення просто з Конвент-Холлом. Туди можна дістатися за десять хвилин.

Ерт закляк і дивно поглянув на Райджера. Його щоки почали надиматися. Він зірвався на ноги й прожогом вискочив з кімнати.

— Що з ним у біса стряслося? — здивувався Райджер.

— Хай йому чорт! — пробурмотів Мандел. — Мені слід було попередити вас.

— Про що?

— Доктор Ерт не користується ніякими транспортними засобами. Невротична фобія. Він пересувається виключно пішки.

Каунас обвів напівосвітлену кімнату спантеличеним поглядом.

— Але ж він екстратеролог, чи не так? Знавець форм життя на інших планетах?

Тальяферро підвівся, підійшов до моделі нашої Галактики, приваблений внутрішнім сяйвом зоряних систем. Йому ще не доводилося бачити Галактичний Диск у такому масштабі і в такому детальному виконанні.

— Так, він екстратеролог, — сказав Мандел, — але ніколи не був на жодній з досліджуваних планет і ніколи не побуває. Я сумніваюся, щоб за останніх тридцять років він хоч раз побував далі як за милю від цієї кімнати.

Райджер розреготався.

— Може, вам це видається смішним, — сердито спалахнув Мандел, — але я радив би добирати слів у розмові з доктором Ертом.

За якусь хвилинку знову з'явився Ерт.

— Прошу мені вибачити, панове, — пошепки сказав він. — А тепер можемо взятися до нашої проблеми. Може, хтось із вас надумав зізнатися?

Губи Тальяферро саркастично скривилися. Цей опецькуватий, ув'язнений у власній квартирі екстратеролог не такий уже й грізний навіть на вигляд, аби змусити будь-кого зізнатися. Зрештою, обійдеться й без талантів цього детектива, якщо він взагалі їх має.

— Докторе Ерт, — запитав Тальяферро, — ви маєте зв'язки з поліцією?

Неприховане самовдоволення, здавалося, розпливлося на рум'яному обличчі Ерта.

— Офіційно зв'язків з поліцією я не підтримую, докторе Тальяферро, але наші неофіційні взаємини вельми плідні.

— В такому разі поділюся з вами деякою інформацією, яку ви зможете передати поліції.

Ерт мовчки втягнув черево і смикнув за полу своєї сорочки. Пола вилізла із штанів, а Ерт повільно протер нею скельця окулярів. Лише повністю упоравшись з цією процедурою й ретельно насадивши окуляри знову на ніс, він урешті запитав:

— І чим саме ви збираєтесь поділитися?

— Я назву вам ім'я присутнього під час смерті Вільєрса, того, хто перезняв його доповідь.

— Ви розгадали цю таємницю?

— Я обмірковував її цілий день. Сподіваюся, що докопався. — Тальяферро, здавалося, насолоджувався ефектом від своїх слів.

— Отже?

Тальяферро глибоко вдихнув. Справа мала бути нелегкою, хоч він готувався до цього вже кілька годин.

— У всьому, безсумнівно, винен, — сказав він, — доктор Х'юберт Мандел.

Мандел втупився у Тальяферро, важко дихаючи від раптового обурення.

— Послухайте, докторе, — голосно почав він, — якщо ви маєте хоч будь-яку підставу для такого безглуздого...

Тенор Ерта птахом впурхнув у паузу:

— Нехай каже, Х'юберте, вислухаймо його. Ти ж підозрюєш його, і ніхто не має права заборонити йому підозрювати тебе.

Мандел сердито замовк.

Тальяферро, не дозволяючи своєму голосові затинатися, повів далі:

— Це, докторе Ерт, навіть важко назвати підозрою. Докази абсолютно очевидні. Четверо нас знали про передачу маси, але тільки один з нас — доктор Мандел — був очевидцем досліду. Тільки він знав, що метод реальний. Тільки він знав, що доповідь на цю тему дійсно існує. Трьом з нас було лише відомо, що. Вільєрс у більшій або меншій

мірі неврівноважена людина. Звісно, ми могли припустити, що він дійсно винайшов метод передачі. Тому й відвідали Вільєрса об одинадцятій, гадаю, щоб переконатися в цьому, хоч прямо ніхто з нас так не казав. Але під час візиту він поводив себе ще гірше, ніж звичайно. Просто як божевільний.

Зважте, що фахова обізнаність, отже, і мотиви переважають у доктора Мандела. Тепер, докторе Ерт, уявіть собі таке. Той, хто був у Вільєрса опівночі, бачив, як у нього почалася агонія, і копіював його доповідь сканером (не будемо поки називати імен), мав би страшенно перелякатися, побачивши, що Вільєрс явно повертається до життя й навіть намагається подзвонити по телефону. Тоді наш злочинець, впавши у паніку, усвідомлює одну річ: треба позбутися речових доказів злочину.

Йому треба було сховати непроявлену плівку з доповіддю, й слід було зробити це так, щоб ніхто її не знайшов і щоб згодом, коли він опиниться поза підозрою, знову забрати плівку. Віконний карниз видався йому тим, що треба. Він швиденько відчинив вікно, поклав плівку надворі і покинув кімнату. Тепер, хай би навіть Вільєрс вижив або ж телефонний дзвінок досяг мети, то залишається лише голослівна заява Вільєрса, а переконати всіх, що це лише маячня людини з хворобливою уявою, було б неважко.

Тальяферро замовк з почуттям, схожим на тріумф: тут було важко щось заперечити.

Венделл Ерт увесь час позиркував на нього і підбивав великими пальцями складених на череві рук висмикнутий перед сорочки.

— А суть цього всього? — врешті озвався він.

— Суть полягає в тому, що вікно відчинили й плівку поклали у відкритому просторі. Так от, Райджер десять років провів на Церері,

Каунас — на Меркурії, я — на Місяці, і це все за винятком коротеньких відлучок, яких було не так багато. Вчора ми кілька разів скаржилися один одному, як важко знову акліматизуватися на Землі.

Всі ми працюємо на об'єктах у безповітряному просторі. Назовні ніколи не виходимо без скафандрів. Опинитися без них у незамкненому просторі для нас є немислимим. Ніхто з нас не відчинив би вікна без гострого внутрішнього опору. А ось доктор Мандел постійно живе на Землі. Для нього відчинити вікно є лише справою невеличкого фізичного зусилля. Отже, він міг це зробити. Ми ж не могли. Ergo, це зробив він.

Тальяферро сів і злегка посміхнувся.

— Клянуся Космосом, так воно й було! — з ентузіазмом вигукнув Райджер.

— І зовсім не так! — прокричав у відповідь Мандел напівпідвівшись, ніби збирався кинутись на Тальяферро. — Я заперечую всю цю жалюгідну вигадку. А як бути з тим, що я маю запис телефонного дзвінка Вільєрса? Там є слово "однокурсник". Вся стрічка незаперечно доводить...

— Вільєрс був при смерті, — перебив його Тальяферро. — Більшості із сказаного, як ви самі згадували, не розібрати. Тому я питаю вас, докторе Мандел, навіть не чувши запису, чи правда, що голос Вільєрса був спотворений до невпізнанності?

— Так, — спантеличено відповів Мандел.

— Я певен, що так. Немає рації не припускати в такому разі, що ви могли заздалегідь сфабрикувати стрічку разом з тим клятим словом "однокурсник"...

— Боже милий, — не втримався Мандел, — та звідки я міг знати, що на Симпозіумі є однокурсники Вільєрса? Звідки міг я довідатися, що їм відомо про передачу маси?

— Вільєрс міг розповісти вам. Гадаю, що так і було.

— Слухайте, — сказав Мандел, — ви бачили Вільєрса живим об одинадцятій. Медичний експерт, оглянувши тіло Вільєрса одразу ж після третьої години ночі, дійшов до висновку, що смерть настала щонайменше на дві години раніше. Це не підлягає сумніву. Отже, Вільєрс помер між двадцять третьою і першою годинами. Минулого вечора я був на вечірній конференції. Щонайменше десяток очевидців засвідчить місце мого перебування за кілька миль від готелю між 22.00 і 2.00. Неупередженість кожного з них поза всякими сумнівами. Цього вам вистачить?

Тальяферро якусь мить помовчав. Потім уперто вів далі:

— Навіть коли так. Припустімо, ви повернулися до готелю о другій тридцять. Ви зайшли до Вільєрса поговорити про його виступ. Двері були відчинені або ж ви мали ще одного ключа. Хоч би там як, ви застали його мертвим. І тут ви скористались із слушної нагоди і відсканували доповідь...

— Якщо Вільєрс був уже мертвий і не міг подзвонити, то навіщо було ховати плівку?

— Щоб усунути підозру. Ви могли зробити ще одну копію і надійно заховати її. Ми ж тільки з ваших слів знаємо, що сама доповідь знищена.

— Годі вже! Досить! — вигукнув Ерт. — Це вельми цікава гіпотеза, докторе Тальяферро, але вона не тримається на ногах від власної ваги.

Тальяферро спохмурнів.

— Це ви так гадаєте, а може...

— Так вважатиме будь-хто. Власне, кожен, обдарований нормальним логічним мисленням. Вам не впадає в око, що Х'юберт Мандел накоїв забагато, як на злочинця?

— Ні! — відрізав Тальяферро.

Венделл Ерт поблажливо посміхнувся.

— Вам, як ученому, докторе Тальяферро, безперечно відомо, що не можна закохуватися у власні теорії аж до бездумного заперечення фактів та аргументів. Будьте ласкаві поводити себе так само і в ролі детектива.

Чи не здається вам, що якби доктор Мандел довів Вільєрса до смерті і сфабрикував собі алібі, то йому слід було діяти набагато простіше? Навіщо було сканувати доповідь чи навіть удавати, ніби хтось так зробив? Він міг просто забрати її. Хто ще знав про її існування? Фактично ніхто. Вільєрс був патологічно недовірливий. Отже, є всі підстави гадати, що він нікому не розповідав.

Ніхто, за винятком доктора Мандела, не знав, що Вільєрс виступатиме на Симпозіумі. Про це не повідомляли. Тези доповіді не публікувались. Отже, доктор Мандел міг абсолютно спокійно взяти доповідь і непомітно вийти.

Навіть якби він довідався, що Вільєрс розповідав про неї однокурсникам, то що з того? Який доказ мали б його однокурсники, крім голослівного твердження людини, яку вони самі схильні вважати за напівбожевільну?

І, оголошуючи натомість, що папери Вільєрс а знищено, заявляючи, що його смерть не зовсім природна, розшукуючи сканерну копію, —

коротше, всіма своїми діями доктор Мандел накликає на себе щонайбільшу підозру. А в той час йому, скоївши умисний злочин, найпростіше було б сидіти тихо. Якби він справді був злочинцем, то це був би найдурніший, найтупіший з усіх, кого я будь-коли знав. А доктор Мандел, зрештою, до таких не належить.

Тальяферро напружено думав, але не знаходив, що сказати.

— Так хто ж тоді це вчинив? — озвався Райджер.

— Один з вас трьох. Це ясно.

— Але хто саме?

— О, це також ясно. Я знав ім'я винного вже тоді, коли доктор Мандел завершував свою розповідь.

Тальяферро дивився на зухвалого опецькуватого екстратеролога з неприхованою відразою. Цей блеф не лякав його, але на двох інших, здається, таки подіяв. Райджерові губи випнулися вперед, а у Каунаса обвисла щелепа і він скидався на недоумка. Вони були схожі на риб — і один, і другий.

— Хто ж він? Скажіть нам нарешті, — зажадав Тальяферро.

Ерт кліпнув очима.

— Спочатку я хочу внести цілковиту ясність, що найбільше важить передача маси у просторі. Її ще можна врятувати.

Мандел, усе ще нахмурений, кинув роздратовано:

— Що за чортівню ти верзеш, Ерте?

— Той, хто сканував доповідь, мабуть, переглядав те, що він сканував. Я сумніваюся, щоб у злочинця був час і цілковите самовладання уважно прочитати її, та коли й так, то я сумніваюся, щоб він міг усе запам'ятати, принаймні свідомо. Але ж існує Психічний Зонд. Якщо злочинець хоч побіжно глянув на доповідь, то хоч раз відбите на сітківці ока можна зняти зондуванням.

Присутні тривожно перезирнулися.

Ерт одразу ж відреагував:

— Не слід боятися Зонда. Належним чином виконана операція цілком безпечна, надто коли людина пропонує досліджувати себе добровільно. Випадки травм, як правило, спостерігаються в разі зайвого опору. Це щось на зразок психічного відриву, розумієте? Отже, якщо винуватець признається сам, то нехай цілком покладеться на мене...

Тальяферро розреготався. Раптовий регіт різко пролунав у тривожній тиші кімнати. Психологічний тест! Так прозоро і наївно!

Така реакція, здавалося, ледь спантеличила Венделла Ерта, і він, серйозно поглянувши на Тальяферро крізь свої окуляри, додав:

— У мене досить впливові зв'язки в поліції, щоб провести зондування цілком конфіденційно.

— Але ж я не робив цього! — розлючено запротестував Райджер.

Каунас заперечно похитав головою.

Тальяферро зневажливо промовчав.

Ерт зітхнув.

— Тоді я вимушений назвати винуватця. Йому це може загрожувати травмою. Умови зондування стануть жорсткішими. — Ерт міцніше стис руки на животі, його пальці засіпалися. — Доктор Тальяферро вже звернув нашу увагу: плівку сховано на віконному карнизі так, що її нелегко було виявити чи пошкодити. Я погоджуюся з ним.

— Дякую, — сухо кинув Тальяферро.

— Однак, чому віконний карниз може видатися комусь надійним сховком? Поліція, безперечно, шукала б і там. Сховок було викрито навіть і без поліції. Чому хтось волів усе-таки вибрати місце зовні будівлі як найбезпечнішу схованку? Очевидно, що так міркує особа, яка тривалий час жила в безповітряному світі і звикла до думки, що ніхто не поткнеться за межі герметичного приміщення без належних захисних приготувань.

Жителеві Місяця, приміром, всяка криївка поза Місячним Куполом здаватиметься порівняно надійною. Людина рідко зважується виходити, та й то лише при доконечній потребі. Отже, злочинець, шукаючи надійний сховок, переборює труднощі, коли відчиняє вікно, бо відкривається простору, який підсвідомо вважає вакуумом. Ну, тут йому допомагає рефлективна думка: "Зовні жилої структури безпечно".

— Чому ви згадали Місяць, докторе Ерт? — крізь заціплені зуби процідив Тальяферро.

— Лише, — лагідно відповів Ерт, — заради прикладу. Все, що я сказав, однаковою мірою стосується вас трьох. А тепер ми наблизилися до вирішального моменту, до суті смертної ночі.

Тальяферро спохмурнів.

— Ви маєте на увазі ніч смерті Вільєрса?

— Я маю на увазі будь-яку ніч. Подумайте, навіть припускаючи, що віконний карниз є надійним сховком, чи хтось із вас такий божевільний, щоб вважати його за надійний сховок для світлочутливої плівки! Звісно, сканерна плівка не дуже чутлива і передбачена для всяких несприятливих обставин. Розсіяне нічне світло на неї практично не діє, а от розсіяне денне світло засвітило б її за кілька хвилин, зате прямі сонячні промені — вмить. Це всім відомо.

— Конкретніше, Ерте, — підігнав Мандел, — куди ти хилиш?

— Ти намагаєшся підганяти мене, — сказав Ерт, ображено закопиливши губи, — а я хочу вам розтлумачити все детально. Злочинець понад усе бажав зберегти плівку неушкодженою. Адже записане там мало величезну вагу для нього і для всього людства. Чому ж він сховав плівку там, де ранкове Сонце неминуче знищить запис? А тому, що він взагалі не сподівався ранкового Сонця. Ніч він вважав, так би мовити, невмирущою, вічною.

Але ночі не безсмертні. На Землі вони вмирають, поступаючись місцем дню. Навіть, зрештою, шестимісячна полярна ніч — смертна. Ночі на Церері тривають лише дві години, ночі на Місяці — два тижні. Вони також смертні, і доктор Тальяферро, і доктор Райджер добре пам'ятають, що після ночі неодмінно настає день.

Каунас зірвався на ноги.

— Але ж зачекайте...

Тепер Венделл Ерт звертався тільки до нього:

— Зволікати далі немає жодної потреби, докторе Каунас. Меркурій — єдине досяжне тіло у Сонячній системі, завжди звернене до Сонця одним боком. Навіть беручи до уваги лібрацію, повних три восьмих його поверхні є царством темряви і ніколи не бачать Сонця. Полярну

Обсерваторію якраз збудували на межі вічної ночі. Тому за десять років ви звиклися з думкою, що ніч невмируща, що темний простір вічно в пітьмі. Тому ви й довірили світлочутливу плівку земній ночі, забувши у стані нервового збудження, що вона приречена вмерти...

— Стривайте... — затинаючись знову подав було голос Каунас.

Ерт був невблаганний.

— Тут казали, що коли Мандел покрутив поляризатор в номері Вільєрса, ви зойкнули від сонячного світла. Від набутого страху перед Сонцем на Меркурії? Чи, може, ви раптом збагнули, що зробило сонячне проміння з вашими планами? Ви кинулись до вікна. Щоб відрегулювати поляризатор чи побачити знищену плівку?

Каунас упав на коліна.

— Я не хотів цього. Я хотів порозмовляти з ним, тільки порозмовляти з ним, а він розкричався і впав. Мені здалося, що він помер, я подумав, що доповідь у нього під подушкою, все сталося само собою. Одне потягло за собою інше, і поки я отямився, то вже не зміг нічого поправити. Але я не хотів цього. Клянуся.

Вони оточили його півколом, і Венделл Ерт дивився на ридаючого Каунаса з жалістю в очах.

Приїхала і поїхала санітарна машина. Тальяферро нарешті змусив себе через силу звернутися до Мандела:

— Сподіваюся, сер, що все сказане нами сьогодні не залишить надто прикрих почуттів.

Мандел так само вимушено відказав:

— Гадаю, нам краще забути якомога більше з того, що сталося тут протягом останньої доби.

Вони були вже біля виходу, готові піти геть, коли Венделл Ерт висунув своє усміхнене обличчя і сказав:

— Ще, знаєте, залишилося питання про мій гонорар.

Мандел збентежено застиг на місці.

— Не про гроші мова, — одразу ж запевнив Ерт. — Але коли буде змонтовано першу установку передачі маси для людини, то я хотів би зарезервувати подорож для себе.

З обличчя Мандела все ще не сходила збентеженість.

— Агов, спинися. До подорожей у космосі ще дуже далеко.

Ерт квапливо похитав головою.

— Не космос. В жодному разі. Я хотів би побувати у Нижніх Водоспадах, штат Нью-Гемпшір.

— Гаразд. А навіщо це тобі?

Ерт звів очі до стелі. На відвертий подив Тальяферро обличчя екстратеролога виказувало суміш сором'язливості і завзяття.

— Колись, — відповів Ерт, — давненько вже, я знав там одну дівчину. Відтоді минуло вже багато років... але часом я думаю...

© ПРИГОДИ. ПОДОРОЖІ. ФАНТАСТИКА — 84. — К.: Молодь, 1984. — 200 с. — (Компас).

© АЗІМОВ А. Кінець Вічності: Вибрані твори. — К.: Дніпро, 1990. — 768 с. — (Фантастика. Пригоди. Детектив).

© ОНИШКО А. В., переклад з англійської, 1990.